

Osmanlı'da Bir Afet Yönetimi Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi

An Example of Disaster Management in Ottoman State: 1883 Çesme and Urla Earthquake

Selahattin SATILMIŞ*

Özet

Doğal afetlerin incelenmesi hem devletlerin hem de afetin meydana geldiği kentin sosyo-ekonomik tarihi açısından önem arz etmektedir. Osmanlı coğrafyasında meydana gelen bu afetlerden birisi de onlarca insanın hayatını kaybetmesine, birçok köyün harap olmasına, binlerce evin yıkılmasına ve on binlerce afetzedenin evsiz kalmasına neden olan 15 Ekim 1883 Çeşme ve Urla depremidir. Çeşme kentinin tarihinde yaşadığı en büyük deprem olma özelliğine sahip bu depremin yaraları merkezi ve mahalli hükümet tarafından beraberce uyum içinde sarılmaya çalışılmıştır. Afetzedelerin iaşe ve iskânı, ihtiyaç maddelerinin tedariki ve dağıtımının organizasyonunu önemli meseleler olarak karşımıza çıkmıştır. Belli başlı şehirlerde kurulan yardım komisyonları afetzedeler yararına önemli miktarda para toplamayı başarmıştır.

Kısaca bu makalede depremin yol açtığı kayıplar, Osmanlı Devleti'nde kriz yönetimi, Osmanlı merkezi ve mahalli yönetimi ile Osmanlı toplumunun deprem karşısındaki tutumları sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Deprem, Yıkım, Yardım, Çeşme, Urla, Afet Yönetimi.

Abstract

Analysis of natural disasters took place in surely gives important clues for the socio-economic history of both states and the towns in which such events took place. One of these natural disasters in Ottoman geography was the earthquake took place on 15 October 1883 in the region of Çeşme and Urla. While dozens of people lost their lives, thousands lost their homes and livestock due to this catastrophic quake. Although it was the biggest recorded earthquake in the history of Çeşme province, after the earthquake, central government and local authorities worked together in harmony to restore the devastated lives. During this process of conciliation, finding shelters for the victims, feeding them and distribution of the supplies to the sufferers were the main concerns. Help foundations established in some certain cities had successfully raised considerable sums for the benefit of the earthquake victims.

In short, this paper focuses on the losses caused by the quake, the crisis management of Ottoman State, the behaviors of the central government, local authorities and Ottoman society.

Keywords: Earthquake, Devastation, Help, Çeşme, Urla, Disaster Management.

Giriş

* Arş.Gör.; Balıkesir Üniversitesi – Balıkesir.

Büyük can ve mal kayıplarına neden olan, birey ve toplum üzerinde sosyal ve psikolojik yönden büyük olumsuzluklar oluşturan deprem, Osmanlı coğrafyasında en sık yaşanan doğal afetlerin başında gelmektedir.¹ 15 Ekim 1883 tarihinde meydana gelen deprem de Anadolu'nun batısında, Sakız Adası'nın tam karşısında bulunan Çeşme ve Urla kazalarında, onlarca insanın hayatını kaybetmesine, birçok köyün harap olmasına, binlerce evin yıkılmasına, on binlerce afetzedenin evsiz kalmasına yol açarak, her iki kazanın sosyo-ekonomik tarihini derinden etkilemiştir. Ayrıca bu deprem, iki kentin tarih boyunca yaşadığı en büyük deprem olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Deprem meydana geldiği sırada Çeşme ve Urla, Aydın vilayetine bağlı olan İzmir sancağının iki kazasıdır.² 1890 yılında, iki nahiye ve on iki köye sahip olan Çeşme kazasında 11.375'i merkezde olmak üzere toplam 33.969 nüfus yaşamaktadır. Kazada bulunan toplam ev sayısı, 2454'ü merkezde olmak üzere 7208'dir. Aynı tarihte on bir köye sahip olan ve Çeşme'nin doğusunda bulunan Urla kazası ise 13.066'sı merkezde olmak üzere 16.154 nüfusa sahiptir. Kazada 3273'ü merkezde olmak üzere toplam 4498 ev bulunmaktadır.³

1883 yılında meydana gelen bu afetle ilgili hiç şüphesiz ki en önemli kaynaklar arşiv belgeleridir. Bu bağlamda deprem bölgesinde görevlendirilen yetkililer ile Aydın Valisi Naşid Paşa tarafından merkezi hükümete gönderilen raporlar, merkezi hükümetten talep edilen ihtiyaç maddeleri hakkındaki arızalar deprem ve kriz yönetimi hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Depremle ilgili detaylı bilgiler içeren kaynaklardan birisi de İngiltere'nin İzmir konsolosu George Dennis ile Çeşme'de görev yapan yardımcısı Anamissaki'nin kendi hükümetlerine gönderdikleri özel raporlardır. Diğer önemli bir bilgi kaynağı ise dönemin ulusal basınıdır. İstanbul'da Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılan *Tercüman-ı Hakikat* ile İngilizler tarafından çıkarılan *The Eastern Express* gazeteleri kendi özel muhabirlerini deprem bölgesine göndermiştir. Her iki gazete de depremle ilgili her türlü ayrıntıya yer vermekle birlikte özellikle *The Eastern Express* gazetesi hem depremin yol açtığı hasar ve can kaybı hem de yardım komisyonlarınınca afetzedeler için toplanan paralar hakkında çok önemli istatistikî bilgilere yer vermiştir.

Çeşme kazasının tarihine baktığımızda burada meydana gelen ilk depreme ilişkin kayıtlar MÖ. 496 yılını göstermektedir.⁴ Çeşme ve Urla taraflarında 19. yüzyılın ilk yarısından önce deprem meydana geldiğine dair başka herhangi bir kayda ulaşılamazken, daha sonraki dönemde ise devletin kurumları arasında gerçekleştirilen resmi yazışmalarda, gazetelerde ve kataloglarda onlarca deprem kaydına ulaşılmıştır. Ancak meydana gelen depremlerden ikisi hariç diğerlerinin tamamı hafif şiddetli gerçekleşmiş ve hiçbir hasara yol açmamıştır.⁵

¹ Osmanlı coğrafyasında yaşanan depremler ve bu depremlerden bahseden kaynaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

² M.C. Şehabettin Tekindağ, "Çeşme", *İA*, c. III, s. 386; Münir Aktepe, "Çeşme", *TDVİA*, c. VIII, s. 287-288.

³ İbrahim Câvid, *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi (Hicri 1308)*, Haz. Murat Babuçoğlu, Cengiz Eroğlu, Abdülkerim Şahin, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 400, 419-421.

⁴ İsmail Gezgin, *Tarih Boyunca Çeşme*, Şenocak Yayınları, İzmir 2009, s. 90.

⁵ Çeşme ve civarında Kasım 1856, Temmuz 1880, Ekim 1884, Haziran, Ağustos ve Kasım 1886, Haziran ve Kasım 1887, Mayıs, Kasım ve Aralık 1888, Ekim 1889, Aralık 1890, Kasım 1891, Aralık 1891, Haziran 1892, Ocak, Haziran ve Temmuz 1893, Mayıs ve Kasım 1895'te sarsıntılar hissedilmiş, ancak hiçbir hasar meydana gelmemiştir. Bkz. Nuriye Pınar- Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Katalogu*, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1952; H. Soysal-Kolçak Sipahioğlu-D.Altınok, *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Katalogu (MÖ.2100-MS. 1900)*, Tübitak Yayınları, Ankara 1983; Esra Ayhan-Esen Alsan-Nusret Sancaklı-Balamir Üçer, *Türkiye ve Dolayları Deprem Katalogu, 1881-1980*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988; Gezgin,

Bayındırlık Bakanlığı tarafından Nuriye Pınar ve Ervin Lahn'a hazırlattırılan deprem katalogunda, 1880 yılının Mart ayında Sakız ve Çeşme'de çok şiddetli derecede bir deprem meydana geldiğinden ve bu depremin büyük bir yıkıma ve 4000 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olduğundan bahsedilmiş ise de⁶ bu bilgi yanlıştır. Kataloglarda verilen bu bilgiler muhtemelen çok büyük hasara yol açan 3 Nisan 1881 tarihli Sakız ve Çeşme depremiyle karıştırılmıştır. Çünkü ne arşiv belgelerinde ne de gazetelerde, belirtilen tarihte Çeşme'de herhangi bir depremin meydana geldiğine dair kayıt bulunamamıştır. Bu derece hasar ve can kaybına yol açan bir depremin resmi yazışmalara ya da gazete haberlerine yansımaması mümkün değildir.

Çeşme kazasının tam karşısında ve yaklaşık 13 km açığında bulunan Sakız Adası'nda binlerce insanın hayatını kaybetmesine sebep olan 3 Nisan 1881 depremi, Çeşme, Alaçatı ve Çiftlikköy'de de büyük bir yıkıma sebep olmuştur⁷. Resmi kayıtlara göre yukarıda isimleri geçen yerlerde bulunan toplam 5300 evden 2700'ü tamamen harap olurken geri kalanları büyük oranda hasar görmüş, 50 kişi hayatını kaybetmiş ve 490 kişi yaralanmıştır⁸. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin haberlerine göre bu büyük depremden iki ay kadar sonra, 12 Haziran 1881 tarihinde Çeşme'de 3 Nisan'dakine nazaran daha az şiddetli bir deprem daha yaşanmıştır. Depremde can kaybı olmamışsa da bazı evler hasar görmüştür⁹. 15 Ekim 1883 tarihinde ise aşağıda detaylı olarak ele alınacak olan Çeşme kentinin tarih boyunca yaşadığı en büyük deprem meydana gelmiştir. Yine aynı gazetenin başka bir haberine göre 25 Mayıs 1886 tarihi akşamında meydana gelen şiddetli depremde kerpiçten yapılmış birkaç duvar hasar görmüştür¹⁰. 28 veya 29 Eylül 1898 tarihinde meydana gelen depremde ise Çeşme'de hükümet konağı ile bazı binaların duvarları çatlayarak hafif şekilde zarar görmüştür¹¹.

A-Depremi Saati, Merkezi, Etki Alanı

15 Ekim 1883 depreminin meydana geldiği sırada bu bölgede meskûn halk, Sakız ve Çeşme'de çok sayıda can kaybına ve büyük hasara yol açan 3 Nisan 1881 tarihindeki şiddetli depremin artçı sarsıntılarının çok uzun süre devam etmesi nedeniyle tedirginlik içerisinde yaşamıştı. Bu arada *The Eastern Express* gazetesinin verdiği bilgilere göre, yukarıda belirtilen Sakız ve Çeşme depreminin ardından Sidney Smith isimli bir şahsın, bölgede yakın bir zamanda yeni bir büyük depremin meydana gelebileceği yönündeki açıklaması insanları rahatsız etmekteydi. Çeşme halkının korkusu ve Sidney Smith'in öngörüsü Sakız ve Çeşme'yi yerle bir eden depremden iki buçuk yıl sonra, 15 Ekim 1883 tarihinde Pazartesi günü gerçekleşmiş ve meydana gelen deprem Çeşme ve Urla arasındaki köylerin hepsini yerle bir etmiştir¹².

a.g.e., s. 90; BOA., Y.PRK.PT., 1/33, 30 Z 1297/3 Aralık 1880; BOA., Y.A.HUS., 197/4, 1 Ra 1304/28 Kasım 1886; *Hizmet*, sayı 64, 108, 209, 211, 287, 292, 501, 507, 672, 7 L 1304, 29 Haziran 1887-13 M 1311/26 Temmuz 1893; *Ahenk*, sayı 75, 1 C 1313/18 Kasım 1895.

⁶ Pınar-Lahn, a.g.e., s. 45.

⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 839, 10 Ca 1298/9 Nisan 1881; Gazete haberlerine göre depremde Sakız Adası'nda 5.000 insan hayatını kaybetmiştir. *The Constantinople Messenger*, Vol 1, sayı 55, 25 Mayıs 1881.

⁸ BOA., Y.PRK.PT., 1/76, 1298; 7 Nisan tarihli *Impartial* gazetesinin haberine göre Çeşme ve civarındaki ölü sayısının Sakız Adasına nazaran bu kadar az olmasının nedeni Pazar günü öğle vakitlerinde gerçekleşen deprem sırasında Çeşme ve Alaçatı halkının dönemin efsane gemisi Aya Evangelistra'yı ziyaret etmek amacıyla deniz kenarında toplanmasıdır. Gezgin, a.g.e., s. 92.

⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 894, 17 B 98/16 Haziran 1881.

¹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 2393, 5 N 1303/8 Haziran 1886.

¹¹ *Ahenk*, sayı 644, 14 Ca 1316/30 Eylül 1898; a.g.g., sayı 645, 15 Ca 1316/1 Ekim 1898.

¹² *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 42, 17 Ekim 1883.

Çeşme ve Urla'da ana sarsıntıdan önce şiddeti daha az olan öncü sarsıntılar meydana gelmiş ve güçlü bir alarm vazifesi görmüştür¹³. Alaçatı'ya yakın dağların altından gelen daimi surette ve oldukça şiddetli seslerin işitildiği ana sarsıntı¹⁴, felaketi yaşayanlardan birisinin ifadesine göre öğleden sonra saat 16.00'ya doğru yaşanmıştır¹⁵. Deprem kataloglarında ise ana sarsıntının saat 15.30'da yaşandığı belirtilmektedir¹⁶. *The Eastern Express* gazetesinin haberine göre depremin yönü kuzeyden güneye olup, en uzun süren sarsıntının süresi 15 saniye olarak hesaplanmıştır¹⁷.

İngiliz konsolosluk belgelerine göre depremin merkezi, tamamen yıkıma uğrayan yerlerden biri olan Reisdere köyüdür. Depremin etki alanı ise Reisdere köyünün batısındaki Çeşme kazası ile doğusundaki Urla kazası arasındaki yaklaşık 48 km (30 mil)'lik bir alandır. Deprem, çok şiddetli bir şekilde hissedilen Çeşme ve Urla arasındaki köylerde neredeyse yıkılmadık ve harap olmadık bina bırakmamıştır¹⁸. Bununla birlikte deprem Karaburun, Alaçatı, Foça, Kuşadası, İzmir'de ve yaklaşık 161 km (100 mil) kadar içlerde, Çeşme'nin karşısında bulunan Sakız, Samos, Midilli ve komşu adaların hepsinde hissedilmiştir. Çeşme ve Urla arasındaki yerlerin dışında can kaybı yaşanmazken, sadece bazı yerlerde çok az hasar meydana gelmiştir¹⁹.

15 Ekim depreminin artçı şokları, 3 Nisan 1881 tarihinde meydana gelen depremde olduğu gibi çok uzun bir süre devam etmiştir. Özellikle depremden sonraki ilk üç haftada çok sık bir şekilde yaşanan artçı sarsıntılar, Kasım ayının ilk günlerinden itibaren giderek seyrekleşmekle birlikte Mart ayına kadar devam etmiştir. Artçı sarsıntıların depremden sonraki ilk zamanlarda sıklıkla ve şiddetle meydana gelmesi, afetzede halkın uzun bir süre korku içinde ve tedirgince yaşamasına sebep olmuştur. Öyle ki evleri zarar görmeyen halk bile korkudan devamlı surette sallanan evlerini terk ederek açık havada kalmayı tercih etmiştir²⁰.

Artçı sarsıntılardan bazıları çok şiddetli derecede meydana gelerek birtakım hasarlara yol açmıştır. *The Eastern Express* gazetesi muhabirinin verdiği bilgilere göre 22 Ekim'de Çeşme ve Urla'da meydana gelen şiddetli artçı sarsıntı birkaç evin yıkılmasına yol açmıştır. 29 Ekim tarihinde meydana gelen şiddetli artçı sarsıntılarda ise Urla'da 5 ev yıkılmış, İzmir'de iki binanın bacası düşmüştür. Gazetenin başka haberlerinde ise ana sarsıntıda hasar gören evlerin tamamen harap olduğundan ve İzmir'de birçok evin yıkıldığından bahsedilmiştir²¹. *Tercüman-ı*

¹³ *The National Archives (TNA.)*, Foreign Office (F.O.), 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

¹⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1641, 25 M 1301/26 Kasım 1883.

¹⁵ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

¹⁶ Pınar-Lahn, *a.g.e.*, s. 45-46; Soysal, H. vd., *a.g.e.*, s. 60; Esra Ayhan vd., *a.g.e.*, s.17.

¹⁷ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 42/43/44, 17 Ekim/24 Ekim/31 Ekim 1883.

¹⁸ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

¹⁹ *BOA.*, İ.DH., 947/74927, 22 C 1302/8 Nisan 1885; *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 42, 43, 45, 17 Ekim, 24 Ekim, 7 Kasım 1883; Sakız Adasında 1881 yılında meydana gelen depremden kalan eski evler yıkılırken, yeni inşa edilen binalar çoğunlukla ayakta kalabilmişlerdir. İzmir'deki bazı eski binalar da sarsıntıya dayanamamıştır. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 42, 17 Ekim 1883.

²⁰ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-50, 24 Ekim-12 Aralık 1883; *a.g.g.*, Vol 4, sayı 10, 5 Mart 1884; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1622-1642, 2 M 1301/3 Kasım 1883-26 M 1301/27 Kasım 1883.

²¹ Çeşme'den 24 Ekim tarihinde *The Eastern Express* gazetesine çekilen başka bir telgrafta deprem bölgesinde hafif şokların hala sıklıkla devam ettiği bilgisinin yanında bu sırada havanın sisli, kapalı ve sıcak olmasının halk tarafından kötü bir alamet olarak düşünüldüğünden bahsedilmiştir ki, bu algı depremin üzerinden 10 gün geçmiş olmasına rağmen yeni bir felaket yaşayacaklarına dair halkta oluşan büyük tedirginliğin devam ettiğini göstermektedir. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-45, 24 Ekim-7 Kasım 1883.

Hakikat gazetesinin haberlerine göre ise 3 Kasım 1881 tarihinde yaşanan üç şiddetli sarsıntı bir evin duvarlarının yıkılmasına sebep olmuştur²².

B-Hasar Durumu, Ölü ve Yaralı Sayısı

Depremin yol açtığı hasar, can kaybı ve yaralı sayısı hakkında birçok farklı tahmin ve iddiaların olduğu, hatta bunlardan bazılarının bir polemige yol açtığı görülmektedir. Nitekim İngiltere'nin İzmir Konsolosu George Dennis de depremin ardından üç hafta geçmiş olmasına rağmen henüz sağlıklı bilgilerin ve kesin sayıların elde edilemediğinden ve meydana gelen hasar konusunda depremde yıkıma uğrayan mahalleri bizzat görenler tarafından yapılan en az altı farklı tahmin olduğundan bahsetmektedir²³.

	Yıkılan Ev Sayısı	Açıkta Kalan Kişi Sayısı	Ölü Sayısı	Yaralı Sayısı
Miralay Süleyman Bey ²⁴	Çeşme merkez hariç 3839	Toplam 25.000	59	209
Aydın Valisi Naşid Paşa ²⁵	Çeşme merkezde yıkılan 2314	Toplam 30.000, Çeşme merkezde 9791		
Ferik Salih Paşa ²⁶				230
<i>Tercüman-ı Hakikat</i> gazetesi ²⁷		Toplam 35.000'den fazla		
<i>Aydın gazetesi</i> ²⁸	Toplam 4606	Toplam 30.000 civarında	55	227
<i>The Eastern Express</i> gazetesi ²⁹	Çeşme merkez hariç 3445	Çeşme merkez hariç 15.773	53	244
Mösyö Beyyine ³⁰	Toplam 3400	Toplam 26-27.000	90	200
Konsolos Dennis ³¹	Yıkılan 3760, içinde oturulamayacak derecede hasar gören 2-3000	Toplam 17.000		
İngiliz Amiral Lord John Hay ³²			Urla hariç 90	Urla hariç 200

²² *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

²³ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

²⁴ *BOA.*, Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

²⁵ *BOA.*, İ.DH., 906/72024, 17 Ra 1301/16 Ocak 1884; *The Eastern Express* gazetesinin haberine göre Çeşme kentindeki evlerinin yaklaşık ¼ ünün hasar görmüştür. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

²⁶ *BOA.*, Y.A.HUS., 175/34, 19 M 1301/20 Kasım 1883.

²⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

²⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1625, 6 M 1301/7 Kasım 1883.

²⁹ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 44, 31 Ekim 1883.

³⁰ İngiliz Eastern Telgraf Kumpanyası doğu memleketleri vekilidir. *BOA.*, HR.TO., 527/45, 18 Ekim 1882; *BOA.*, HR.TO., 527/46, 24 Ekim 1883.

³¹ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

³² *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

Konsolos Yard. Anamissaki ³³			85	268
---	--	--	----	-----

Tablo 1: Çeşitli kaynaklara göre yıkılan ev, açıkta kalan kişi, can kaybı ve yaralı sayısı

Yukarıda tablo incelendiğinde farklı kişilerce verilen ölü sayısının 53-90, yaralı sayısının 200-268, harap olan bina sayısının 3400-6153 ve açıkta kalan afetzede sayısının 17.000-35.000 arasında değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte istatistiklerdeki ölü ve yaralı sayıları arasındaki farkın çok fazla olmadığı, ancak yıkılan ev ve açıkta kalan kişi sayıları arasında farkın büyük olduğu söylenebilir.

Sultan II. Abdülhamid'in özel temsilcisi olarak deprem bölgesinde görev yapan Miralay Süleyman Bey'in³⁴ 20 Ekim 1883 tarihinde üst makamlara arz ettiği resmi hasar tespit raporuna göre depremde hayatını kaybedenlerin toplam sayısı 59 olup, bunların 57'si Çeşme kazası köylerinde ve 2'si ise Urla kazasına bağlı Gülbahçe köyündedir. Hastanelerde tedavi edilen yaralı sayısı ise 169'dur. Raporda ayrıca durumları hastanede yatacak kadar ağır olmayan, el ve ayaklarından yaralanmış 40 kişinin de doktorlar tarafından birer defa tedavi edilerek bir iki gün içinde sağlıklarına kavuştukları belirtilmiştir. Rapora göre Çeşme kazasının harabeye dönen 10 köyünde 3639 ev yıkılmış, 14.697 kişi evsiz kalmıştır. Urla kazasında ise 200 ev yıkılmış ve yaklaşık 1000 kişi evsiz kalmıştır. Ancak rapor büyük hasar gören Çeşme kazası merkezi hakkında bilgi vermemiştir. Rapordaki bu eksikliği Aydın Valisi Naşid Paşa'nın 25 Ekim 1883 tarihli telgrafnamesindeki bilgiler tamamlamaktadır. Bu bilgilere göre Çeşme kazası merkezinde yıkılan 2314 ev nedeniyle 9791 kişi açıkta kalmıştır. Bu rakamlar daha önce Süleyman Bey tarafından verilen resmi rakamlarla toplandığında bütün deprem mahallinde yıkılan toplam ev sayısı 6153, açıkta kalanların toplam sayısı ise 25.488 yapmaktadır. Zaten başka bir yazısında Süleyman Bey de 25.000 nüfusun açıkta kaldığından bahsetmiştir³⁵. Ancak resmi raporlar arasında da bazı çelişkilerin olduğu görülmektedir. Örneğin Dâhiliye Nezâretine gönderdiği 27 Ekim 1899 tarihli telgrafnamesinde yaralı sayısı hakkında Süleyman Bey'den farklı rakamlar veren Ferik Salih Paşa, hastanelerde bulunan 230 yaralıdan 157'sinin iyileştiğini ve 73'ünün ise tedavisine devam edildiğini bildirmektedir.³⁶

Konsolos Dennis, resmi raporlarda 30.000 olarak verildiğini belirttiği açıkta kalanların sayısının abartıldığı kanaatindedir. Raporlardaki yıkılan ve oturulamayacak derecede hasar gören evlerin sayısı dikkatli bir şekilde incelendiğinde abartının ortaya çıkacağını söyleyen Konsolos Dennis, evsiz kalanların sayısının 17.000'i aşmayacağını tahmin etmiştir. O, kendisine gelen bilgilere göre, tamamen yıkılan evlerin sayısı 3760, meskûn olunamayacak derecede hasar görenlerin sayısı 2-3000 arasında olduğuna göre evsiz kalanların sayısının da kendisinin verdiği sayıyı aşmayacağı görüşündedir. Ancak Konsolos Dennis'in verdiği bu rakamları topladığımızda içinde oturulamayacak derecede hasar gören ev sayısının en az 5760 olduğu görülmektedir. Genellikle bir Osmanlı ailesinin ortalama 5 bireyden oluştuğu kabul

³³ TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

³⁴ BOA., DH.MKT., 1343/12, 1 Ra 1301/1 Aralık 1883; TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

³⁵ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884; Ayrıca 18 Ekim Perşembe gününe kadar enkaz altından 4 kişinin sağ olarak kurtarıldığı *The Eastern Express* gazetesinin haberleri arasında yer almıştır. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

³⁶ 11 Kasım 1883 tarihli telgrafnamesinde ise bu yaralılardan 50'sinin daha sağlıklarına kavuştuğunu, 23 kişinin de birkaç güne kadar sağlıklarına kavuşacaklarını Dâhiliye Nezaretine arz etmiştir. BOA., Y.A.HUS., 175/34, 19 M 1301/20 Kasım 1883.

edildiğinde ortaya en az (5760x5) 28.800 rakamı çıkmaktadır ki, bu da konsolosun tahmininde yanlışlığı göstermektedir³⁷.

Deprem harabelerini Süleyman Bey'le birlikte dolaşan *The Eastern Ekspres* gazetesinin özel muhabiri Forton'un, resmi kaynaklara dayanarak 24 Ekim tarihinde kaleme aldığını ifade ettiği istatistik, köylere göre ölü, yaralı, yıkılan ev ve açıkta kalan afetzede sayılarının dağılımını vermesi yönüyle yerleşim birimlerinin her birinin depremde ne derece zarar gördüğüne ışık tutmaktadır.

Tablo 2: Muhabir Forton'un resmi kaynaklara dayanarak hazırladığını belirttiği ve 31 Ekim 1883 tarihli *The Eastern Ekspres* gazetesinde yayınladığı istatistik³⁸

	Yıkılan Ev Sayısı	Açıkta Kalan Kişi	Ölü Sayısı	Yaralı Sayısı
Çeşme	?	?	?	3
Alaçatı	2000	10.000	15	88
Reisdere	500	2000	15	69
Ovacık	288	1112	3	6
Ildırı	198	1000	4	8
Sıradaml	96	363	3	10
Birgi	83	311	-	-
Germiya	80	250	2	14
Zeytineli	70	288	7	5
Karaköy	52	187	2	20
Zeytinler	50	160	-	3
Kadıovac	28	102	2	-
Gülbahçe	?	?	?	18
Toplam	3445	15.773	53	244

Forton, yukarıdaki istatistiğin bir suretini ya da benzerini Sadaret makamına göndermiştir. Ancak gazetede yayınlanan ile Sadaret makamına gönderilen istatistik arasında birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir. Resmi kayıtlardan elde edilen bilgilere göre Forton'un Sadaret makamına gönderdiği istatistikte ise Çeşme kazası merkezi ve Urla kazası hariç olmak üzere toplam ölü sayısı 65, yaralı sayısı 241, yıkılan ev sayısı 3665, açıkta kalanların sayısı ise 15.485'tir³⁹. Forton'un verdiği bu istatistikteki sayıların resmi raporlardakinden fazla olması, merkezi hükümet tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Bu

³⁷ Konsolos Dennis, bütün köyleri tek tek dolaşan Süleyman Bey'e ait resmi rakamlarda ise ölü sayısının 61, yaralı sayısının 241 olduğunu belirtmiştir. Bu rakamlar Süleyman Bey'in kendi raporundan çok az fazlalık göstermektedir. *TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.*

³⁸ *The Eastern Ekspres*, Vol 3, sayı 44, 31 Ekim 1883.

³⁹ *BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.* Başka bir belgede yer verilen Muhabir Forton'un istatistiğine göre Çeşme merkezi ve Urla kazası hariç olmak üzere toplam ölü sayısı 61, yaralı sayısı 251, yıkılan ev sayısı 3.665, açıkta kalanların sayısı ise 15.482'dir. İki istatistik kıyaslandığında yukarıda verilen bilgilerin yer aldığı resmi belgede yer alan muhabire ait istatistiksel verilerde diğerinden farklı olarak yaralı sayısı Ilıca'da 1, Zeytinler'de 10 fazla; Reisdere'de 4 eksik gösterilmiştir. Kadıovacık'ta ölü sayısı 8 fazla gösterilmiştir. Diğer taraftan harap olan ev sayısı Zeytinler'de 1, Sıradamlar'da 3 eksik; Zeytineli'nde 213, Kadıovacık'ta 1 fazla verilirken, Zeytineli'nde açıkta kalan kişi sayısı gösterilmemiştir. *BOA., İ.DH., 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883.*

başlamda 24 Ekim 1883 tarihinde Ali Rıza Bey imzalı bir telgrafnamede, muhabirin verdiği rakamların Aydın Valiliğinin hasar tespit raporuna göre abartılı bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca yabancıların bu tutumunun politik bir mesele ortaya çıkarmaya yönelik olabileceği kuşkusu nedeniyle gerçeklere aykırı bir mübalağa görünüp görünmediği hakkında Aydın vilayetinden acil olarak cevap istenmiştir⁴⁰. Aynı kuşkuyu paylaşanlardan birisi de deprem bölgesinde görevli Miralay Süleyman Bey'dir. Bu güvensizlik ortamının, istatistikî verilerin bir İngiliz gazetesi tarafından gönderilmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü bu dönemde İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e sarkmasını önlemek için Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmiş, hatta 1878'den itibaren Osmanlı Devleti'nin bazı stratejik noktalarına yerleşme politikası güderek baskı yoluyla Kıbrıs'ın yönetimini ele geçirmişti. Diğer taraftan Anadolu'daki Ermenileri bağımsızlığa kışkırtarak kendi kontrolü altında bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı planlamaktaydı⁴¹. Bu nedenlerle Osmanlı Devleti'nin, eski müttefiki İngiltere'ye ve onun tebaasından kimselere güven duymadığı ve onların bu türden girişimlerine kuşkuyla baktığı söylenebilir.

Komasyon başkanı olarak düzenlediği cevâbî raporda, muhabir Forton'un, hayatını kaybedenlerin, yaralananların, açıkta kalanların ve yıkılan evlerin sayısını fazla verdiğini iddia eden Süleyman Bey'e göre, Forton yıkılan evlerde Alaçatı'da 55, Germencik ile Reisdere'de 55, Zeytineli'nde 228, açıkta kalan kişi sayısında ise Alaçatı'da 229, Germencik ve Reisdere'de 50 fazla göstermiştir. Ayrıca Süleyman Bey, kendisine bağlı sıhhiye kayıtlarında Kadıovacık köyünde 3 kişinin hayatını kaybettiğinin kayıtlı olduğunu, Forton'un ise bu köydeki ölü sayısını 14 olarak gösterdiğini ifade etmiştir⁴².

The *Eastern Express* gazetesi muhabiri Forton, resmi kaynaklara dayanarak verdiği bilgilerin yanı sıra Süleyman Bey'le birlikte depremde hasar gören köyleri dolaşarak kendi izlenimlerini de aktarmıştır. Muhabirin aktardığı bilgilere göre en büyük hasar Ilica ve Reisdere'de gerçekleşmiştir. Ilica'da sadece İzmir Yardım Komitesi üyelerinden olan Mr. Whittall'ın evi ayakta kalmış, ancak o da büyük oranda hasar görmüştür. Ayrıca muhabir, Ilica'da bütün güzel küçük yalıların yıkıldığından, yolların taş duvarların enkazı ile kapandığından, buradaki termal tesislerin enkaz yığına dönmesiyle demir ve kükürtlü su membalarının sularının kesildiğinden bahsetmiştir. Reisdere'de ise bütün binaların yıkılarak büyük bir enkaz yığınına haline geldiğinden bahsetmiştir⁴³. 2000 evin bulunduğu Alaçatı'da ise evlerin yarısından fazlası yıkılmış ve bütün yollar evlerin enkazından dolayı kapanmıştır. Ayrıca Alaçatı civarında zeminde fark edilebilir derecede çökmeler meydana gelmiştir. Yaklaşık 1000 kişilik küçük bir köy olan Ildırın'daki gözlemlerini anlatırken "*kayalık tepe aniden düşmanca yüzünü göstererek adeta üzerine inşa edilen evleri reddederek denize, aşağı doğru fırlatmış*" diyerek burada taş üstünde taş kalmadığını ifade etmiştir. Ayrıca köyde 3 kişinin hayatını kaybettiğini ve birçok yaralının bulunduğunu belirtmiştir.

Forton, Urla kaza merkezi ve köyleri hakkında da bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre deprem sırasında 25-30.000 civarında nüfusu olan Urla kazası depremden fazla etkilenmemiştir. Kaza merkezinde ölen ya da yaralanan olmazken, çok az sayıda ev yıkılmış ve 750 ev içinde oturulamayacak derecede hasar görmüştür. Ayrıca kazada bir kilise yıkılırken

⁴⁰ BOA., İ.DH., 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, s. 45-46.

⁴² BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

⁴³ Mr. Whittall buradaki yaralılara, evsizlere ve ihtiyaç sahiplerine ilk yardım eden kimselerdendir. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 45, 7 Kasım 1883.

iki cami de ağır derecede hasar görmüştür⁴⁴. Forton'un verdiği haberlere göre kazaya bağlı köyler merkezden daha fazla hasar görmüştür. Urla kazasında bağlı, 350 eve sahip bir Rum köyü olan Gülbahçe'de evlerin hepsinin yıkılmış ya da oturulamayacak derecede hasar görmüş, 3 kişi hayatını kaybetmiş ve 30 kişinin yaralanmıştır. Özbek, Sarı Abdullah, Denizli, Kuşçular, Kocadere, Güvendik, Devedere, Demirciler, Kızılca'nın da içinde bulunduğu en az 14 köy büyük hasar görek evleri oturulamaz hale gelmiştir⁴⁵.

Deprem sonrasında toplanan yardım paralarının dağıtıldığı yerler incelendiğinde, Karaburun nahiyesine bağlı 12 köyde 1300 kişiye Çeşme ve Urla'daki afetzedelerle eşit miktarda iki defa para dağıtıldığı görülmektedir⁴⁶. Bu cümleden olarak depremin etkisinin yukarıda bahsedilenden daha geniş bir alana yayıldığı ve Karaburun nahiyesine bağlı köylerin evlerine de hasar verdiği söylenebilir. Daha önce ele aldığımız kaynaklarda Karaburun nahiyesine bağlı köylerin gördüğü hasardan bahsedilmemesinin, buraların Çeşme ve Urla kazalarına göre daha hafif hasar görmesi nedeniyle depremden sonraki ilk zamanlar pek ilgilenilememesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Yukarıda ölü ve yaralı sayısı ile ilgili verilen rakamların yıkılan bina sayısına oranla çok az olduğu görülmektedir. Bu rakamlar 3 Nisan 1881 tarihli Sakız depremiyle de kıyaslandığında, 15 Ekim 1883 Çeşme ve Urla depreminde yıkılan ve hasar gören bina sayısının çok daha fazla olmasına rağmen, ölü ve yaralı sayısının nispeten çok az olduğu dikkati çekmektedir. 3 Nisan 1881'de Sakız'da meydana gelen depremde Çeşme, Alaçatı ve Çiftlikköy'de toplam 2700 civarında ev yıkılırken 50 kişi hayatını kaybetmiş⁴⁷; 15 Ekim depreminde ise resmi rakamlara göre Çeşme ve Urla'da 6153 ev yıkılmış ve 59 kişi hayatını kaybetmiştir⁴⁸. 15 Ekim'de büyük yıkıma sebep olan ana sarsıntı öncesinde daha az şiddetli öncü sarsıntıların meydana gelmesi depremde hayatını kaybedenlerin sayısının az olmasındaki en büyük faktördür. Çünkü yeterince güçlü bir alarm vazifesi gören öncü sarsıntılar sayesinde halkın çok büyük bir kısmı henüz ana sarsıntı meydana gelmeden önce evlerinden çıkmayı başararak hayatlarını kurtarmışlardır. İngiliz konsolosuna göre depremde hayatını kaybedenlerin sayısının az olmasındaki diğer bir etken de ana sarsıntının insanların çoğunun üzüm tarımıyla uğraştığı bir sırada, gündüz vaktinde meydana gelmesidir⁴⁹.

Yıkılan binaların fazla olması, hatta bazı köylerin taş yığını harabesine dönmesi, depremin şiddetli olmasının yanı sıra özellikle iç kısımlarda bulunan köylerin yapılarında kullanılan malzemeye de ilgilidir. Bu köylerdeki evlerin taştan inşa edilmesi ve harç maddesi olarak çamur kullanılması, yapıların depremin şiddetine karşı direnç gösterememesine, dolayısıyla da yıkılan binaların sayısının büyük oranda artmasına sebep olmuştur. Deprem bölgesinde ahşap evler daha dayanıklı olmasına rağmen bölge halkının taştan vazgeçememesi köylülerin doğal olarak en kolay ulaşılabildikleri malzemeyi kullanmalarına bağlanabilir⁵⁰.

⁴⁴ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-46, 24 Ekim-14 Kasım 1883; Hasar gören camilerden birisi Fatih İbrahim Bey Camiidir. İki yıla yakın bir süre harap bir şekilde kalan cami Padişahın fermanı ile tamir edilmiştir. Yapılan keşfinde 51.265 kuruş tutacağı hesaplanan masrafları hazineden karşılanmıştır. *Hizmet*, sayı 635, 22 Ş 1310/11 Mart 1893.

⁴⁵ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 46, 14 Kasım 1883.

⁴⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.

⁴⁷ *BOA.*, Y.PRK.PT., 1/76, 1298/4 Aralık 1880-22 Kasım 1881; 7 Nisan tarihli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Çiftlikköy'ün neredeyse tamamen harap olduğu, ancak burada hayatını kaybeden olmadığı bildirilmiştir *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 837, 8 Ca 1298/7 Nisan 1881.

⁴⁸ *BOA.*, Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

⁴⁹ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

⁵⁰ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, sayı 45, 7 Kasım 1883.

Depreme maruz kalan köylüler aynı zamanda büyük ekonomik kayba da uğramıştır. Onları çoğu canlarını kurtarabilseler de eşyalarından neredeyse hiçbir şeyi kurtaramamışlardır. Bazı yerlerde “mal canın yongasıdır” düşüncesiyle hareket eden afetzedelerin, hayatlarını hiçe sayarak bazı eşyalarını kurtarmak için enkaza girmeye çalıştıkları görülmüştür. Ancak can güvenliğini tehlikeye atan bu girişimler yetkililer tarafından önlenmiş, bu tür yerlerde enkazların etrafı muhafazaya alınmıştır⁵¹. Harabeye dönen evlerinin enkazları altında kış erzaklarıyla birlikte kurutulmak üzere olan üzümün de kalması onları maddi olarak daha fazla çökertmiştir⁵². Bununla beraber sevindirici bir haber olarak depreme maruz kalan köylerde toplam 45.000 liralık kadar kuru üzüm telef olmaktan kurtarılmıştır. Çok büyük miktardaki kuru üzümün telef olmaması için gazeteler, İzmir ve İstanbul tüccarlarını acil olarak bu üzümleri satın almaya davet ederek afetzede halkın düşüncelerine tercüman olmuştur⁵³.

C-Afet Yönetimi

Osmanlı merkezi ve mahalli hükümetleri, Çeşme ve Urla depremi sonrasında başarılı bir afet yönetimi örneği sergilemiştir. Afetzedelerin barınma ve beslenme problemleri ile yaralı afetzedelerin tedavisi gibi temel ihtiyaçlarının giderilerek, en kısa zamanda normal hayatlarına dönebilmeleri için merkezi hükümet tarafından görevlendirilen İzmir askeri kumandanı Ferik (Korgeneral) Salih Paşa, Padişahın yaverlerinden Miralay Süleyman Bey, Aydın Valisi Naşid Paşa birlikte ve uyum içerisinde görev yapmışlardır. Diğer bir ifadeyle bu üst düzey yetkililerin görevleri dikkate alındığında askeri ve idari birimlerin birlikte hareket ettikleri sonucu çıkarılabilir. Bununla beraber Müslümanların yanı sıra Rumların, Ermenilerin ve Musevilerin de yaşadığı deprem bölgesinde toplumları üzerindeki nüfuz sahibi olan dini liderler de devlet yetkilileriyle uyum içinde çalışarak onlara yardımcı olmuşlardır.

Afet yönetiminde, merkezi hükümet tarafından özel olarak görevlendirilen yetkililer, mahalli yönetime nazaran daha etkin rol üstlenmişlerdir. Deprem meydana geldiğinde İzmir askeri kumandanı olarak görev yapmakta olan Salih Paşa, merkezi hükümet tarafından afetzedelerin iskân ve iaşelerini sağlamak, sağlık problemlerini çözmek üzere görevlendirilmiştir⁵⁴. Diğer bir ifadeyle Aydın Valisinin denetiminde ve onunla istişareli bir şekilde görev yapan Salih Paşa'ya yardım organizasyonunun idaresi emanet edilmiştir⁵⁵. Başında bulunduğu Tevzî-i İânât (Yardım Dağıtma) Komisyonunda kendisine Dr. İshak ve Dr. Mehmed Beyler yardım etmiş, vergi tahrir memuru Ali Efendi, bazı subaylar ve memurlar da maiyetinde görev yapmıştır⁵⁶.

Ferik Salih Paşa, yardım dağıtım merkezi olarak depremden en çok etkilenen Reisdere köyünü seçmiştir. Reisdere'nin seçilmesinde buranın merkezi pozisyonu ve denize yakınlığı dikkate alınmıştır. İzmir, İstanbul ve çeşitli yerlerden gelen yardımlar ilk olarak Reisdere'ye gelmiş, burada Salih Paşa'nın başında bulunduğu komisyon tarafından yapılan organizasyon dâhilinde ihtiyaç hâsıl olan köylere dağıtılmıştır⁵⁷. Salih Paşa'nın yoğun gayretleri sonucunda Kasım 1883'ün ikinci haftası itibariyle barakaların tamamının inşası bitirilerek evsiz kalan

⁵¹ BOA., İ.DH., 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883; *The Eastern Express*, sayı 45, 7 Kasım 1883.

⁵² TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

⁵³ BOA., İ.DH., 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883; *The Eastern Express*, sayı 45, 7 Kasım 1883.

⁵⁴ BOA., İ.DH., 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883; TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 44-46, 31 Ekim-14 Kasım 1883.

⁵⁵ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

⁵⁶ BOA., DH.MKT., 1343/12, 1 Ra1301/31 Aralık 1883.

⁵⁷ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-46, 24-31 Ekim 1883.

afetzedelerin tamamının barınma sorunu çözülmüştür⁵⁸. Salih Paşa'nın, afetzedelerin yaralarını en kısa zamanda sarabilmek adına adeta kendini vazifesine adayarak olağanüstü bir gayret gösterdiği birçok kişi tarafından fark edilerek takdire şayan görülmüştür. Örneğin *Aydın* gazetesi, afetzedelerin iskânı konusunda bu derece hızlı bir şekilde hareket edilmesinin herkesi şaşırttığını belirtmiş ve görevlilerin bu hususta gösterdiği gayretin takdire şayan bulunduğunu kamuoyuyla paylaşmıştır⁵⁹.

Afet yönetiminde söz sahibi olan kişilerden bir diğeri de Padişahı temsilen deprem bölgesinde bulunan, yaverlerden Miralay Süleyman Bey'dir. Sultan II. Abdülhamid'in fermanıyla görevlendirilen Süleyman Bey ve Arif Efendi, Arif Bey, Talat Bey, Hacı Ahmet Efendi ve evkaf muhasebecisi İsmail Hakkı Efendi'den oluşan ekibi⁶⁰ en az beş ay müddetle deprem bölgesinde görev yapmıştır⁶¹. Süleyman Bey ve ekibi felakete maruz kalan köylere en az dört ziyaret gerçekleştirmiştir. İlk ziyaretinde köylerdeki evlerin yıkıntıları ile yaralıların tedavi edildiği hastane çadırları ve barakalarda incelemelerde bulunmuştur.

Süleyman Bey'in en önemli görevi ise deprem bölgesinde ziyaret ettiği her köyde kendisini karşılayan kalabalığa Sultan II. Abdülhamid'in deprem nedeniyle afetzedelerin acılarını paylaştığına ve sıkıntılı dönemlerinde afetzedelere her türlü yardımın yapılacağına dair sözünün verildiği şefkat dolu mesajını okumak olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in bu mesajı afetzede halk nazarında memnuniyetle karşılık bulmuş, deprem bölgesinde bulunan *Eastern Express* gazetesi muhabininin ifadesiyle "onların bezginlik hallerini ortadan kaldırmıştır." Süleyman Bey'in gittiği her köyde yaptığı konuşmalar afetzede halk tarafından büyük alkışlarla ve "Padişahım Çok Yaşa" dualarıyla karşılık bulmuştur⁶². Hatta Padişah'tan gelen mesajı dinledikten sonra gözyaşlarına engel olamayan afetzedelerin olduğunu gazetelerden öğrenmekteyiz⁶³. Halkın bu türden davranışı ve sözleri onların kendi duygularının yanı sıra aynı zamanda Padişah'a ve devlete bağlılıklarını ifade etmenin de çok alışılmış bir yoludur⁶⁴. Padişah II. Abdülhamid, özel temsilcisi ve yaveri Süleyman Bey vasıtasıyla afetzede tebaasının arkasında olduğunu göstermiştir. Süleyman Bey'in konuşmaları Osmanlı Devleti'nde hükümdar-tebaa ilişkisi hakkında önemli ipuçları vermektedir. II. Abdülhamid'in bir hamî rolüyle tebaasını koruyup gözeterek onları bu zor zamanlarında ortada bırakmayacağını ifade eden bu mesajlarda, hükümdarın, tebaasını "Allah'ın bir emaneti" olarak algıladığını gösteren İslami anlayış açık bir şekilde görülmektedir. Aynı zamanda bu mesajlar, halk nazarında Padişah'ın ve devletin gücünü artırmanın, diğer bir ifadeyle "meşruiyetini ispatlamanın" önemli bir vasıtası olarak değerlendirilebilir⁶⁵.

Sağlık faaliyetleri genel itibariyle Salih Paşa'nın ekibinde bulunan köylerde iki askeri albay, Dr. İshak ve Dr. Mehmet Beyler tarafından yönetilmiştir. Yaralılar köylerde kurulan çadır veya baraka hastanelerde doktorlar ve asistanları tarafından tedavi edilmiştir⁶⁶. Süleyman

⁵⁸ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 46, 14 Kasım 1883.

⁵⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1625, 6 M 1301/7 Kasım 1883.

⁶⁰ BOA., DH.MKT., 1343/12, 1 Ra 1301/31 Aralık 1883; TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883. Miralay Süleyman Paşa ile beraberinde görev yapan Arif Bey ve Mehmed Efendi'ye verilen harcırahların masraflarını karşılamadığı anlaşılmaktadır. Harcırahları biten bu kişilere Aydın vilayeti mal sandığından senet karşılığı maaşlarına mahsuben bir miktar para verilmişse de, Seraskerlik makamından Aydın vilayetine verilen emir üzerine bir daha buradan para verilmemiştir. Maddi açıdan sıkıntı çeken bu kişiler İstanbul'dan harcırah hususunda kendilerine yardımcı olunmasını istihram etmişlerdir. BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

⁶¹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1724, 3 Ca 1301/1 Mart 1884.

⁶² *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

⁶³ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 45, 7 Kasım 1883.

⁶⁴ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2007, s. 39.

⁶⁵ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

⁶⁶ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-46, 24-31 Ekim 1883.

Bey de yanında götürdüğü bir doktor ve bir mühendis sayesinde bazı sağlık ve güvenlik tedbirleri almıştır. Afetzedeleri ziyareti sırasında ekibinde bulunan Doktor Erendropoulos da hasta ve yaralıların tedavisi için mesai harcarken, Süleyman Bey'in kendisi de henüz çadırda tedavi edilen hastalar için bazı köylerde baraka hastaneler inşa ettirmiştir.

Güvenlik açısından, Süleyman Bey'in ekibinde bulunan Mühendis Vitalis, hasar gören birçok yapı üzerinde içinde oturulmasının tehlikeli olup olmayacağını belirlemek için dikkatli bir inceleme gerçekleştirmiştir. Mühendisin raporu doğrultusunda depreme maruz kalan binaların derhal güçlendirilmesi ya da yıkılması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan her şeyleri göçük altında kalan afetzedelerin enkazlara yanaşarak bazı eşyalarını kurtarmaya çalışmaları güvenlik açısından tehlikeli bulunarak engellenmiştir⁶⁷.

Süleyman Bey ve ekibi, ayrı bir başlıkta inceleneceği üzere depremden etkilenen köyleri daha sonraki ziyaretlerinde afetzede halka para dağıtmıştır. Padişah tarafından ihsan edilen 2500 lira ile eşleri tarafından düzenlenen konser ve kermes hâsılatlarını dağıtmak üzere farklı tarihlerde en az üç ayrı ziyaret daha gerçekleştirmiştir⁶⁸. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi muhabirinin ifadesiyle “afetzede halk kendilerine yapılan yardımlara, özellikle de Padişahın lütfüne mazhar olmaktan büyük moral bularak kendi felâket-i azîmelerini ferâmûş ederek (unutarak) cümlesi yek-dil ve yekzeban (Padişahım Çok Yaşa) sadâsını ufka yetiştirecek sûrette cehren (alenen, açıktan) tekrar itmişlerdir”⁶⁹.

Afet yönetiminde etkili olan bir diğer kişi de dönemin Aydın Valisi Naşid Paşa'dır. İstanbul'daki merkezi yönetimin emirleri doğrultusunda hareket eden Naşid Paşa'nın en önemli görevi, afetzedeler için gerekli olan her şeyi tespit etmek ve bunları bir şekilde tedarik ederek ihtiyaçlar ölçüsünde deprem mahallerine göndermektir. Depremin hemen akabinde felaket bölgesine çadır, erzak ve tıbbi destek⁷⁰, daha sonra da barakaların inşasında gerekli kereste, kiremit, çinko gibi inşaat malzemelerini ve inşaat ustaları gönderen Naşid Paşa bu ihtiyaç maddelerinin bir kısmını vilayet dâhilinden tedarik etmiş⁷¹, bir kısmını da İstanbul'dan karşılamak için merkezi hükümetle iletişime geçmiştir⁷².

Gerek İngiltere'nin İzmir konsolosu Dennis'in raporlarında ve gerekse gazete yazılarında büyük bir hevesle afetzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için kapasitesinin çok üstünde bir enerji ve gayret gösterdiği vurgulanan Naşid Paşa özellikle kış gelmeden bütün köylerin nüfusu için yeterli olacak sayıda barakaların inşa edilebilmesi amacıyla deprem mahaline ulaşması geciken kerestelerin bir an önce tedarik edilmesi için yoğun çaba sarfetmiştir.

Naşid Paşa'nın yaptığı önemli işlerden birisi de afetzedelere yardım toplamak için vilayet merkezi İzmir'de kendi himayesinde bir yardım komisyonu kurmak olmuştur. Bu komisyon sayesinde İzmir halkından büyük miktarda para toplamayı başarmıştır⁷³. Naşid Paşa ayrıca maiyetiyle birlikte felakete maruz kalan köylere giderek incelemelerde bulunmuş ve gerekli bütün düzenlemelerin yapılması için birtakım çalışmalar yapmıştır. Bu arada maiyet

⁶⁷ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 44-46, 31 Ekim-14 Kasım 1883.

⁶⁸ *BOA.*, İ.DH., 897/71333, 21 Z 1300/23 Ekim 1883; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1636, 19 M 1301/20 Kasım 1883.

⁶⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

⁷⁰ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

⁷¹ Buradan satın alınan kiremitlerin nakliye masraflarının bir kısmı Menemen memurları ile halkı tarafından karşılanmıştır. Menemen memurları ve halkı tarafından 200 mecdiyeye yakın nakdi yardımda bulunulmuştur. *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1651, 6 S 1301/7 Aralık 1883.

⁷² *BOA.*, İ.DH., 935/74061, 5 S 1302/24 Kasım 1884.

⁷³ *TNA.*, F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43-46, 24 Ekim-14 Kasım 1883.

vapuruyla getirmiş olduğu ekmeğe, peksimet, pirinç ile çadır ve tahtaları dolaştığı köylerde afetzedelere bizzat dağıtarak onlara moral vermeye çalışmıştır⁷⁴.

D-Barakaların İnşası ve Finansmanı

Deprem sonrasında en çok ihtiyaç duyulan şeylerden birisi afetzedelerin başlarını sokabileceği miktarda çadır olmuştur. Bu hususta Padişah, Çeşme ve Urla kazalarına yakın olan birliklerin ambarlarından acil olarak yeterli miktarda çadırın tedarik edilerek vapur-ı mahsusla gönderilmesi için Seraskerlik makamına ferman buyurmuştur⁷⁵. Aydın Valisinin Dâhiliye Nezâretine çektiği telgraftan anlaşıldığı üzere, 29 Ekim 1883 tarihine kadar Aydın vilayetinin merkezi İzmir'den 517, Yunan hükümeti tarafından 193 çadır deprem bölgesine gönderilmiştir. Yabancıların depremzedelere ilgisi, bir sonraki başlık altında daha net bir şekilde görülebileceği gibi, yardım faaliyetlerine uluslararası bir nitelik kazandırmıştır⁷⁶.

Deprem sonrasındaki ilk günlerde, açıkta kalan afetzedelerin beslenmesinden çok, barındırılmalarında zorluk yaşandığı açıktır. Açıkta kalan 25-30.000 afetzedenin hepsinin sınırlı sayıda tedarik edilen çadırlara yerleştirmenin mümkün olmaması nedeniyle bu hususta birtakım sıkıntıların çıktığı ve afetzedelerin birkaç geceyi dışarıda geçirdikleri anlaşılmaktadır⁷⁷. Nitekim *Eastern Express* gazetesi muhabiri 24 Ekim itibarıyla deprem mahalinde erzakın bol olduğunu, ancak az olan çadırların teminine ve barakaların inşasına çalışıldığını bildirmektedir⁷⁸. Aydın Valisinin telgrafında deprem mahaline gönderildiğini belirttiği toplam 700 civarındaki çadırın bütün afetzedelere yetmeyeceği açıktır ki bu durum, afetzedelerin bir kısmının çadırlara hiç yerleştirilemeden, doğrudan inşası tamamlanan ahşap barakalarda yerleştirildikleri anlamına gelmektedir. Diğer taraftan temin edilen çadırlarda yer bulabilen afetzedeler de kademeli olarak inşası tamamlanan barakalara nakledilmiştir⁷⁹.

Salih Paşa'nın başında bulunduğu afet koordinasyon merkezi açıkta kalan 25-30.000 kişinin geçici olarak ikamet edebilmesi için 5000 adet barakanın inşa edilmesini planlamıştır⁸⁰. Padişahın fermanıyla Şehremanetince gönderilen 150 marangoz ile⁸¹ Aydın Valiliğinin temin ettiği 100 kadar marangoz barakaların inşasında görev almıştır⁸². Ayrıca barakaların inşasında marangozluk mesleğine sahip askerlerden de faydalandığı, Aydın vilayetinden Dâhiliye Nezâretine gönderilen ve "Tophane-i Âmire ve Bahriye sanayi alayından gönderilen marangozluk mesleğine haiz bulunan 75 zabitan ve erin, barakaların inşasındaki vazifelerini tamamladıkları ve Çeşme'de buldukları müddetçe büyük gayret gösterdiklerinden" bahseden 23 Aralık 1883 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır⁸³.

⁷⁴ TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

⁷⁵ BOA., İ.DH., 897/71333, 21 Z 1300/23 Ekim 1883; Dâhiliye Nezaretinden yazılan yazıda Çeşme ve Urla depreminden sonra afetzedeler tarafından kullanılan çadırların halktan geri alınarak telsim olduğu, ancak çok yıpranıp yırtıldığı, bu nedenle askeri idarece kabul edilmediği Aydın vilayetine bildirilmiştir. Askeriye ile yapılan müzakere neticesinde her bir çadır için 524 kuruşun mahalli hükümetçe askeriyeye ödenmesi kararlaştırıldığı 8 Ekim 1884 tarihli yazıda bildirilmiştir. BOA., DH.MKT., 1347/100, 22 L 1302/4 Ağustos 1885.

⁷⁶ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁷⁷ Gazete haberlerinde depremden sonraki ilk günlerde kadınların ve çocukların barınaktan yoksun olduğu, hatta birkaç kadının üzerlerine bir örtü dahi örtülemediği dehşetli bir yoksunluk şartları içerisinde doğum yaptığı haberlerine rastlanmıştır. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

⁷⁸ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883, 550; a.g.g., Vol 3, sayı 44, 31 Ekim 1883.

⁷⁹ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 45, 7 Kasım 1883.

⁸⁰ BOA., İ.DH., 935/74061, 5 S 1302/24 Kasım 1884; *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1622, 2 M 1301/3 Kasım 1883.

⁸¹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1622, 2 M 1301/3 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 45, 7 Kasım 1883.

⁸² BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁸³ BOA., DH.MKT., 1343/12, 1 Ra 1301/31 Aralık 1883.

Salih Paşa'nın yoğun gayretleri sonucunda Kasım ayının ikinci haftası itibariyle barakaların tamamının inşasının 20-25 gün zarfında bitirilerek evsiz kalan afetzedelerin tamamının barınma sorunu çözülmüştür⁸⁴. Süleyman Bey 25 Ekim 1883 tarihli telgrafnamesinde, yani depremin 10. gününde evleri hasar gören afetzedelerin çoğunun çadırlara ve inşası tamamlanan barakalara yerleştirilerek işlerinin sağlandığı bilgisini üst makamlarla paylaşmıştır. Aynı telgrafnamede inşaat malzemelerinin yokluğuna dikkatleri çeken Süleyman Bey, başkent İstanbul'dan istenilen kerestenin kesintisiz gelmesi halinde, açıkta kalan 25.000 nüfusun tamamının 10-15 günde yerleştirileceğini bildirmiştir⁸⁵. Aydın Valisinin 29 Ekim 1883 tarihinde Dâhiliye Nezâretine çektiği telgrafında ise bu tarihe kadar mahalinden tedarik edilen, satın alınan ve yardım olarak gelen kereste ile Urla kazasında 621 adet baraka inşa edilerek buradaki afetzedelerin tamamının iskânının sağlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Çeşme kazasına bağlı Reisdere köyü afetzedelerinin tamamı ile Çeşme kaza merkezi ve diğer köylerin afetzedelerinin büyük bir kısmının aynı tarih itibariyle inşa edilen barakalara yerleştirildiği bilgisi de Vali tarafından ifade edilmiştir. Aydın Valisi ayrıca İstanbul'dan gönderilen inşaat ustaları ve kerestelerle barakaların inşaatına büyük bir hızla devam edildiğini, İstanbul'dan beklenen kerestenin gelmesinden itibaren 10 gün içerisinde bütün inşaat faaliyetlerinin bitirilmesi aşamasına gelineceği bildirmiştir⁸⁶.

Barakaların inşası her ne kadar kısa bir sürede bitirilse de yine de bu süreyi uzatan bazı olumsuzlukların yaşandığı görülmektedir. Nitekim hem Osmanlı yetkililerince hem de başka kaynaklarda kereste sıkıntısının yaşandığına ve bu sorunun biran önce çözülmesi gerektiğine çok defa vurgu yapılmıştır. Aydın Valisi Naşid Paşa, 31 Ekim'de Dâhiliye Nezâretine çektiği telgrafnamesinde çok yaklaşmış olan kışın tesirinden sıkıntı çekecek olan çadırlardaki afetzedelerin inşa edilecek barakalara yerleştirilmelerini sağlamak için istenilen kerestenin en azından yarısının Çeşme'ye gönderilmesi hususunda icap eden yerlere kesin emirler verilmesini istirham etmiştir⁸⁷.

Nakliyatın sıkıntılı olmadığı yerlerde inşa edilen afetzede barakalarının kiremitle örtülmesine karar verildiği görülmektedir⁸⁸. Bu bağlamda Menemen'den satın alınan 300.000 adet, Midilli Mutasarrıfı Kemal Bey tarafından gönderilen 60.000 adet kiremit, inşa edilen barakaların büyük bir kısmının tavanlarının örtülmesi için kullanılmıştır. Kiremit naklinin zor olduğu köylerde ise Aydın Valiliği tarafından satın alınan çinkolar kullanılmıştır⁸⁹.

Dâhiliye Nezâretinin 7 Nisan 1884 (21 C 1302) tarihli yazısından anlaşıldığı üzere, Çeşme ve Urla'da meydana gelen depremden afetzede olan halkın iskânı ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan masrafların miktarı 374.516 kuruş 2 para tutmuştur. Bu tutarın büyük bir kısmı 3 Nisan 1881 Sakız ve Çeşme depremi için toplanan ve mal sandığına aktarılan 224.183 kuruş değerindeki yardım parasından karşılanmıştır. Dâhiliye Nezâreti, geri kalan 150.333 kuruş 30 paranın ise toplanmakta olan yardım paralarından iade edilmesi kaydıyla vilayet mal sandığından harcanması hususunda Aydın vilayetine yetki vermişse de

⁸⁴ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883; BOA., İ.DH., 906/72024, 17 Ra 1301/16 Ocak 1884; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 46, 14 Kasım 1883.

⁸⁵ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

⁸⁶ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁸⁷ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883; The Eastern Telegraph Şirketinin vekili Mösyö Beyyine de en acil ihtiyacın barakaların inşası için gerekli tahta ve kereste olduğunu vurgulamıştır. BOA., HR.TO., 527/46, 24 Kasım 1883.

⁸⁸ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

⁸⁹ Menemen'den satın alınan kiremitlerin nakliye masraflarının bir kısmı Menemen memurları ile halkı tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Menemen memurları ve halkı 200 mecdiyeye yakın nakdi yardımda bulunmuştur. *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1651, 6 S 1301/7 Aralık 1883.

Aydın Valiliği bu paranın toplanmakta bulunan nakdi yardımlarla kapatılamayacağını merkezi hükümete bildirmiştir. Bunun üzerine 80.000 kuruşunun Hicri 1299 senesi bütçesinden karşılanmasının ve açık kalan 70 bin 333 kuruşun da Hicri 1299 senesi bütçesi açığına ve zuhurat tertibi fazlasına ek olarak kaydedilmesinin uygun olduğu Dâhiliye Nezâreti muhasebesinden ifade edilmiştir⁹⁰. Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı hükümeti, depremin meydana getirdiği zararlar karşılanırken hazineden para harcamamaya ya da hazineden çıkacak parayı en asgari düzeyde tutmaya çalışmıştır.

E- Yardım Faaliyetleri

Yukarıda afet yönetimi bağlamında bahsedilen acil yardımlardan başka aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere afetzedelerin yaralarını sarmak adına hem merkezi ve mahalli hükümetten hem de başka vilayetlerden ve yabancı devletlerden çeşitli yardımlar gelmiştir. Çeşme ve Urla'da meydana gelen depremden sonra afetzedelere ulaşan ilk yardımlar İzmir'den Aydın Valiliği ve Midilli Mutasarrıflığı tarafından gönderilmiştir⁹¹. Bunların haricinde İstanbul'dan, Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinden, Yunan ve İngiliz hükümetlerinden ve Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren bazı yabancı şirketlerden çeşitli yardımlar gelmiştir.

Tablo 3: Deprem mahaline gönderilen yardımlar

Merkezi Hükümet	Dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid, Tophaneden çok sayıda marangoz ve kereste yüklü özel bir vapuru yaverlerinden birisinin komutasında gönderdiği gibi, daha sonrada 15.000 okka bisküvi ile kerestenin acil olarak gönderilmesi için emir vermiştir ⁹² . Merkezi hükümet tarafından görevlendirilen Şehremaneti (İstanbul Belediyesi), Aydın Valiliğinin isteği üzerine İstanbul'dan deprem mahaline afetzedelerin beş on günlük iaşesi için yeterli miktarda peksimet ve erzak, baraka yapımı için 100.000 tahta, 20.000 direk, yeterli miktarda marangoz ve her türlü ihtiyaç maddesini tedarik ederek göndermiştir. Şehremanetin Sadaret makamına hitaben kaleme aldığı 15 Kasım 1884 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere, İstanbul'dan deprem mahallerine gönderilen ihtiyaç maddeleri, bunların naklieleri ve marangozların yevmiye masraflarının toplamı 200.045 kuruşa ulaşmış ve bu masraflar Hicri 1299 senesi Dâhiliye Nezâreti zuhurat kaleminden karşılanmıştır ⁹³ .
Aydın Valiliği	29 Ekim 1883 tarihine kadar 17,53 ton (13.680 kıyye) ekmek, 5,05 ton (3975 kıyye) peksimet, 3,94 ton (3074 kıyye) pirinç, 2000 adet hasır, 750 metre (1000 zirâ ²) muşamba, 3 sandık tıbbi malzeme, 517 çadır, 29.665 parça kereste ve 100 kadar marangoz göndermiştir ⁹⁴ .
Midilli Mutasarrıflığı	29 Ekim 1883 tarihine kadar 2,56 ton (2000 kıyye) ekmek ve peksimet, 897 kg (700 kıyye) zeytin, peynir ve balık, 800 parça kereste göndermiştir ⁹⁵ . Ayrıca Midilli'deki komisyon tarafından afetzede barakalarında kullanılmak için Çeşme'ye 60.000 adet kiremit göndermiştir ⁹⁶ .

⁹⁰ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883; BOA., İ.DH., 947/74927, 22 C 1302/8 Nisan 1885.

⁹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

⁹² *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 44, 31 Ekim 1883.

⁹³ BOA., İ.DH., 935/74061, 5 S 1302/24 Kasım 1884.

⁹⁴ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁹⁵ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1646, 1651, 6 S 1301/7 Aralık 1883, 30 M 1301/1 Aralık 1883.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği	29 Ekim 1883 tarihine kadar 379 kg (296 kıyye) ekmek, 400 kg (312 kıyye) pirinç ve 1300 parça kereste göndermiştir ⁹⁷ .
İzmir'deki İngiliz Tüccarların Kurduğu Yardım Komisyonu	Dr. Lattry, Dr. Varda, Dr. Tzakiroğlu, Mr. F. Giraud ve Mr. H. Whittall'den oluşan komisyon üyeleri depreme maruz kalan köyleri ziyaret ederek hem incelemelerde bulunmuşlar hem de beraberlerinde götürdükleri ekmek ve battaniye gibi yardımları afetzedelere dağıtmışlardır. Ayrıca depremzedelere nakdi yardımda bulunmuşlardır ⁹⁸ .
İngiliz Hükümeti	Temeraire, Monarch, Helikon isimli zırhlı gemiler İngiliz Amiral Lord John Hay'ın komutasında 21 Ekim Pazar sabahı Çeşmeye ulaşmış ve filodaki yardımları Vali'ye sunmuştur. İngiliz hükümetinin ne miktarda yardım getirdiği bilinmemektedir ⁹⁹ . Bir İngiliz şirketi olan Eastern Telgraf Kumpanyası, depremden sonra İzmir'e gönderdiği doğu memleketleri vekili Mösyö Beyyine aracılığıyla afetzedeler için getirdiği zahireyi birlikte dağıtılması için İngiliz donanmasında görevli gemilerden birinin kumandanına teslim etmiştir ¹⁰⁰ . Beyyine'nin afetzedelere dağıtmak amacıyla getirdiği ekmek ve pirincin miktarı 2 ton civarındadır ¹⁰¹ .
Yunan Hükümeti	Yunan hükümeti, 29 Ekim 1883 tarihine kadar 381 çuval peksimet, 7051 kg (5500 kıyye) ekmek ve bir miktar tıbbi malzeme, 193 çadır ve 8650 parça kereste göndermiştir. Yunan harp gemileri ayrıca birçok doktor ve hastane yardımcısının deprem mahaline getirmiştir ¹⁰² . Ayrıca Atina Kızıllaç topluluğu da deprem mahallerine büyük miktarlarda yardım göndermiştir. İngiliz konsolosu, Atina Kızıllaçı'nın özellikle Rum kökenli yaralı ve evsiz afetzedelerin bulunduğu deprem mahallerine yardım götürdüğünden bahsetmektedir ki ¹⁰³ bu durum, soy ve din kardeşliğinin depremlerde dahi ön planda olduğunun bir göstergesidir.

Yardım Komisyonları

Çeşme ve Urla afetzedeleri için yardım toplamak amacıyla İstanbul, İzmir, Midilli, Rodos ile yurtdışındaki bazı şehirlerde yardım komisyonları kurulmuştur. Bunlardan birincisi Aydın Valisi Naşid Paşa tarafından İzmir'de kurulan komisyondur. Üyelerinin liyakatsizliği ve randıman alınamaması sebebiyle ilk kurduğu komisyonu fesheden Naşid Paşa, daha sonra çalışmalarına Müslüman ve Rum eşrafından oluşturduğu karma komisyonuyla devam etmiş ve büyük miktarda para toplamaya muvaffak olmuştur¹⁰⁴. Komisyonun topladığı paranın miktarı 26 Kasım tarihi itibarıyla 200.000 kuruşa ulaşmıştır¹⁰⁵.

İzmir'de yaşayan İngiliz tüccarlar da depremden hemen sonra afetzedeler için bir yardım komitesi kurmuşlardır¹⁰⁶. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin haberine göre bu komisyonun 15 Kasım tarihine kadar topladığı nakdi yardımın miktarı 30.000 kuruşu geçmiştir¹⁰⁷.

⁹⁷ BOA., İ.DH., 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883.

⁹⁸ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

⁹⁹ TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

¹⁰⁰ BOA., HR.TO., 527/45, 18 Ekim 1882; BOA., HR.TO., 527/46, 24 Ekim 1883.

¹⁰¹ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883, *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

¹⁰² *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

¹⁰³ TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

¹⁰⁴ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 43, 24 Ekim 1883.

¹⁰⁵ BOA., İ.DH., 906/72024, 17 Ra 1301/16 Ocak 1884.

¹⁰⁶ TNA., F.O., 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883.

¹⁰⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1632, 1645, 14 M 1301/15 Kasım 1883, 29 M 1301/30 Kasım 1883.

Midilli Mutasarrıfı Kemal Bey'in başkanlığında kurulan bu komisyonun afetzedeler için topladığı yardım miktarı 28 Kasım 1883 tarihi itibarıyla 40.000 kuruş civarında olup, bunun 21.000 kuruşu nakit, geri kalanı temin edilen ihtiyaç maddelerine harcanan paralardır¹⁰⁸. Çeşme afetzedeleri için yardım kampanyasının başlatıldığı yerlerden birisi olan Rodos'ta ise 30 Kasım itibarıyla 1000 kuruş civarında yardım parası toplanmıştır¹⁰⁹.

Depremzedeler için en fazla yardım toplamayı başaran yardım komisyonu ise Sultan II. Abdülhamid'in teşvikleri sonucunda Avusturya, İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya büyükelçileri ile Yunanistan ve İspanya elçilerinin eşleri tarafından İstanbul'da kurulan Büyükelçi Eşleri Yardım Komisyonu (Committee of Ambassadors) 'dur. Bu komisyon afetzedeler yararına bir konser ve kermes tertip ederek 500.000 kuruşun üzerinde çok büyük bir miktarda yardım parası toplamayı başarmıştır. Elçi eşlerinin düzenledikleri bu etkinliklerde Sultan II. Abdülhamid'in etkisinin yadsınamaz olduğu görülmektedir. Elçi eşlerinin organize ettiği konserin, bizzat Sultan II. Abdülhamid'in kendisi tarafından önerilmesi, onun sadece afetzedelere büyük meblağlarda paralar ihsan etmekle kalmadığını, aynı zamanda afetzedelerin yardımına koşmaları için insanları teşvik ettiğini ve onların yararına düzenlenen etkinliklere destek vererek hamiliğini üstlendiğini göstermektedir.

Belediye salonunda Kasım ayı içerisinde gerçekleştirilen konsere katılım üst düzeyde olmuştur. Salonun her tarafı konserden çok önce dolmuştur. Bütün diplomat camiası ve Pera sosyetesinin seçkinleri konsere katılarak destek vermişlerdir. Padişahı, Yaverân-ı Hazreti Şehriyâriden Ferik Rıza Paşa'nın temsil ettiği konsere, Maliye Nazırı Hasan Fehmi Paşa, Nafia Nazırı Nusret Paşa gibi Meclis-i Vükela üyeleri ile Necib Paşa, Münir Bey, Reşid Bey, Ahmed Bey gibi devletin yüksek kademelerinde görevlerde bulunanlar da katılmıştır¹¹⁰. Yaklaşık 300 kişilik dev bir kadronun görev aldığı konser sabah saat 09.00'da 100 kişilik büyük saray bandosunu yöneten Guatelli Paşa'nın işaretleriyle başlamış ve gece yarısı 03.00 civarlarına kadar devam etmiştir. Konserde satılan biletlerden elde edilen hâsılâtın yanı sıra bağış da kabul edilmiştir. Bağışlarla birlikte 195.961 kuruş hâsılât elde edilmiştir. Bu paranın 50.000 kuruşu Sultan II. Abdülhamid tarafından, 25.000 kuruşu yüksek devlet görevlileri tarafından yapılan bağışlardan, geri kalan kısmı ise bilet satışlarından elde edilmiştir¹¹¹.

Büyükelçi Eşleri Komisyonu tarafından afetzedeler yararına düzenlenen kermes de en az konser kadar ses getirmiştir. Elçi eşlerinin kermeste satılacak eşyayı memleketlerinden getirecekleri ve birbirlerinden eşya satın alacakları daha kermes kurulmadan gazete haberlerine yansımıştır¹¹². Fransız, Ceneviz, Fildişi, Eski Japon sanatlarının örneklerine ait binlerce hediyenin ve çeşitli eşyaların sergilendiği, *Marquise de Noailles* dükkânının lezzetlerinin, dekoratif şekilli nefis tatlılarının satışa sunulduğu kermes, Rus elçiliğinin Galatasaray'daki görkemli konutunun dört salonunda 20 Kasım 1883 tarihinde açılmış ve üç gün faaliyet göstermiştir. Kermes açıldıktan birkaç dakika sonra aşırı kalabalık olmamak üzere faaliyet gösterilen dört salon da dolmuştur. Kermeste satışlardan elde edilen hâsılâtın yanı sıra büyük oranda bağış da toplanmıştır. *The Eastern Express* gazetesinin verdiği hesapların

¹⁰⁸ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 48, 28 Kasım 1883.

¹⁰⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1632, 1645, 14 M 1301/15 Kasım 1883, 29 M 1301/30 Kasım 1883.

¹¹⁰ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 47, 21 Kasım 1883.

¹¹¹ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 47, 21 Kasım 1883; *a.g.g.*, Vol 3, sayı 52, 26 Aralık 1883; *a.g.g.*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884

¹¹² *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1636, 19 M 1301/20 Kasım 1883; Çeşme ve Urla afetzedeleri için İstanbul'da bulunan büyük devletlerin elçilerinin eşleri vasıtasıyla düzenlenen kermeste kendisi tarafından gönderilmiş bir hediyenin de satışa sunulacağı bilgisini öğrenen Avusturya İmparatoru, bu durumdan memnun kalarak Viyana Sefareti aracılığıyla teşekkürlerini iletmiştir. *BOA.*, Y.A.HUS., 180/54, 21 S 1302/10 Aralık 1884.

dökümüne göre kermeste toplanan paranın toplamı 332.299 kuruşu bulmuştur¹¹³. Resmi yazışmalarda kermes hâsılatı olarak geçen paranın miktarı ise 300.000 kuruştur¹¹⁴.

Sadece yurt içinde değil, yurt dışında da yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Özellikle İngilizlerin ve Rumların bu kampanyalara öncülük ettikleri görülmektedir. Çeşme afetzedeleri için toplanan yukarıdaki yardım paralarına ek olarak Londra'da Belediye tarafından 27.700 kuruş, Manchester'da Rum komisyonu tarafından 8800 kuruş ve Atina'da 8750 kuruş toplanmıştır. Bu paralar İngiliz elçisinin eşi Lady Dufrin'e gönderilmiş ve büyükelçi eşlerinin kurmuş olduğu komisyon tarafından afetzedeler yararına düzenlenen konser ve kermes hâsılatıyla birlikte Çeşme ve Urla'da dağıtılmıştır¹¹⁵.

Afetzedelere Dağıtılan Nakdi Yardımlar

Depremi hemen sonrasında dağıtımına başlanan aynî yardımlardan başka afetzede halka Süleyman Bey'in koordinasyonunda üç defa para dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Padişahın ihsanı olan paralar ile Büyükelçi Eşleri Komisyonu tarafından toplanan paraların tek elden, Süleyman Bey'in koordinasyonu ile bir düzen içinde dağıtılması, âdil bir paylaşım açısından önem arz etmektedir.

Dağıtılan nakdi yardımlardan ilki Sultan II. Abdülhamid tarafından depremin akabinde ihsan edilen 2500 lira civarındaki paradır¹¹⁶. Bu para Süleyman Bey ve ekibinden oluşan komisyonun 4 Kasım'dan itibaren¹¹⁷ deprem mahallerine gerçekleştirdiği ikinci ziyarette 8-10 gün içinde dağıtılmıştır.

İkinci para dağıtımı Büyükelçi Eşleri Komitesinin düzenlediği konser hâsılatından elde edilen yardım paralarıdır. Sultan II. Abdülhamid, konserden elde edilen paraların afetzedelere dağıtılması için deprem mahalline komite adına özel bir temsilcinin gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Büyükelçi Eşleri Komitesi, bu iş için Bank-ı Osmanî Başkâtibi Mösyö La Fontaine'i seçmiş ve kendisine 193.000 kuruş teslim etmiştir. Bununla birlikte Londra Belediye Başkanı tarafından fakir afetzedelere dağıtılması amacıyla komiteye gönderilen 27.500 kuruş da La Fontaine henüz Urla'da iken kendisine ulaştırılmıştır. Ayrıca İzmir Yardım Komitesi de İzmir'de ve vilayetin belli başlı kentlerinde topladığı toplam 21.000 kuruşu afetzedelere dağıtmak üzere La Fontaine'e teslim etmiştir. Bu rakamların toplamı olan 241.500 kuruşun tamamına yakını, Aralık ayının başlarında La Fontaine ve Miralay Süleyman Bey'in başkanlığındaki komisyon tarafından dağıtılmıştır¹¹⁸.

Üçüncü defa afetzedelere para dağıtımı yine Büyükelçi Eşleri Komitesinin 1883 yılının Kasım ayı içerisinde tertip ettiği kermesten elde edilen 300.000 kuruş civarındaki hâsılatın çok büyük bir kısmıdır¹¹⁹. Toplanan önemli miktardaki bu yardım parası afetzedelere hemen dağıtılmamıştır. Kermes hâsılatının hangi masraflar için kullanılacağı Miralay Süleyman Bey ile konser hâsılatını dağıtmak amacıyla daha önce deprem bölgesinde

¹¹³ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 50-52, 12-26 Aralık 1883; *a.g.g.*, Vol 4, sayı 3, 16 Ocak 1884.

¹¹⁴ *BOA.*, Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

¹¹⁵ *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.

¹¹⁶ *BOA.*, İ.DH., 897/71333, 21 Z 1300/23 Ekim 1883.

¹¹⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1629, 10 M 1301/11 Kasım 1883.

¹¹⁸ İzmir yardım komitesi La Fontaine'e teslim ettiği 210.042 kuruşun yanı sıra tarafından yiyecek, elbise, mobilya ve inşaat malzemesi gibi ihtiyaç maddeleri de dağıtmıştır. *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 46-52, 14 Kasım-26 Aralık 1883.

¹¹⁹ *The Eastern Express* gazetesi kermesten elde edilen hasılatı 332.299 kuruş gösterirken (*The Eastern Express*, Vol 3, sayı 52, 26 Aralık 1883; *a.g.g.*, Vol 4, sayı 3, 16 Ocak 1884), Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarında bu miktar 300.000 kuruş olarak gösterilmektedir. *BOA.*, Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

görevlendirilen Bank-ı Osmanî Başkâtibi Mösyö La Fontaine arasında yapılan istişarede kararlaştırılmıştır. Süleyman Bey'in teklifiyle büyükelçi eşleri tarafından kurulan kermes hâsılatından elde edilen 300.000 kuruş ile daha sonra bu miktara ilave edilecek paraların uygun bir faizle bankaya yatırılması ve ilkbaharda evlerini inşa edemeyen afetzedeler için ev inşa etmek ve fukaranın gıda ve elbise ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılması kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar Büyükelçi Eşleri Komitesi ve Padişah tarafından da uygun görülmüştür. Bu karara uygun olarak kermesten elde edilen hâsılatın 270.000 kuruşu daha sonra kullanılmak üzere Bank-ı Osmanî'nin İzmir şubesine yatırılmıştır¹²⁰.

Kermes hâsılatı Miralay Süleyman Bey'in başkanlığında Büyükelçi Eşleri Komitesinin seçtiği Bank-ı Osmanî memurlarından biri olan M.P. Mercenier, İzmir Mutasarrıfı Rauf Bey, Talat Bey, Arif Bey, İzmir'de faaliyet gösteren Tithes şirketinin müdürü Ali Efendi'den oluşan altı kişilik bir komisyon tarafından 1884 yılının Şubat ayı içerisinde afetzedelere dağıtılmıştır. Kazalardaki köylere dağılmak suretiyle para dağıtım işlemini hızlandırmaya çalışan komisyon üyeleri, 13 Şubat 1884 tarihinde başladığı bu görevlerini ancak 11-12 gün içinde tamamlayabilmiştir¹²¹. Bank-ı Osmanî'de bekletilen 270.000 kuruş kermes hâsılatı parasından 260.000 kuruşunun, Mercenier'in de bulunduğu komisyona teslim edildiğini resmi yazışmalardan öğrenmekteyiz¹²². Bu paranın haricinde, komisyon tarafından Mercenier'e 15.532 kuruş daha ulaştırılmıştır. Ayrıca komisyon tarafından afetzedelere 20.000 kuruş değerinde giyim eşyası dağıtılmıştır. Bu arada İzmir'de yabancılar tarafından kurulan komisyonun 2940 kuruşu fakirlere dağıtılması amacıyla Mercenier'e teslim etmiştir. Böylece Mercenier'in de dâhil bulunduğu komisyonun afetzedelere dağıttığı para ve eşyaların parasal değeri 298.472 kuruşa ulaşmıştır.

The Eastern Express gazetesinde Komitenin dağıttığı konser ve kermes hâsılatından elde edilen gelirin aşağıdaki tablolarda görülebileceği gibi hangi köylerde, kaç kişiye ve ne kadar miktarda dağıtıldığına yer verilmiştir. Tabloda, Padişahın ihsanı olan paradan kazaların payına toplam olarak ne kadar düştüğü gösterilmiştir.

Tablo 4: Çeşme'de nakdi yardım dağıtılan köyler, kişi sayısı ve paranın miktarı

Yerleşim Birimi	Padişahın İhsanı ¹²³		Konser Hâsılatı ¹²⁴		Kermes Hâsılatı ¹²⁵	
	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)
Alacatı	Kazanın 14 yerleşim biriminde nakdi yardımda		554	33.240	506	20.240
Ovacık			374	22.440	289	11.560
Reisdere			750	45.000	543	21.720
Germiyan			109	6540	76	3040
Karaköv			121	7260	76	3040
Zevtinli			105	6300	81	3240
Zevtinler			81	4860	67	2680

¹²⁰ *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 8, 20 Şubat 1884.

¹²¹ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884; *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 10, 5 Mart 1884; a.g.g., Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.

¹²² BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

¹²³ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1636, 19 M 1301/20 Kasım 1883.

¹²⁴ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 52, 26 Aralık 1883.

¹²⁵ *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.

Birgi	bulunulmuştur.		247	14.820	191	7640
Sıradamlar			225	13.500	178	7120
Kadıoacak			100	6000	63	2520
İldırı			396	23.760	257	10.280
Ciftlik			176	352	176	7040
Köste			143	286	143	5720
Cesmeköv			29	58	29	1160
Ilıca			19	38	19	760
Toplam		137.028 (7212 sim-i mecidiye)	3062	183.720	2694	107.760

Tablo 5: Urla'da nakdi yardım dağıtılan köyler, kişi sayısı ve paranın miktarı

Yerleşim Birimi	Padişahın İhsanı ¹²⁶		Konser Hâsılatı ¹²⁷		Kermes Hâsılatı ¹²⁸	
	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)
Urla			286	17.160	-	-
Gülbahçe			323	19.342	226	9040
Özbek			44	2640	144	5760
Güvendik			24	1440	73	2920
Kocadere			20	1200	53	2120
Denizli			15	900	43	1720
Kızılcıca			10	600	42	1680
Devedere			10	600	23	920
Kuscular			40	2400	106	4240
Sarıabdallar			45	2726	99	3960
Toplam	1444	70.072 (3688 sim-i mecidiye)	817	49.008	809	32.360

Tablo 6: Karaburun'da nakdi yardım dağıtılan köyler, kişi sayısı ve paranın miktarı

Yerleşim Birimi	Padişahın İhsanı ¹²⁹		Kermes Hâsılatı ¹³⁰	
	Kişi Sayısı	Miktar (kuruş)	Kişi Sayısı	Dağıtılan (kuruş)
Deniz Kıran			32	1280
Küçük Bahçe			58	2320

¹²⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1636, 19 M 1301/20 Kasım 1883.¹²⁷ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 52, 26 Aralık 1883.¹²⁸ *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.¹²⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, sayı 1636, 19 M 1301/20 Kasım 1883.¹³⁰ *The Eastern Express*, Vol 4, sayı 11, 12 Mart 1884.

Kara Reis			77	3080
Bozköv			38	1520
Yavla			25	1000
Haseki			50	2000
Salman			73	2920
Bosnak			48	1920
Boztepe			57	2280
Sarıncık			6	240
Sazak (ve bağılı verler)			382	15.280
Mordoğan			454	18.160
Toplam		45.182 (2378 sim-i mecdiye)	1300	52.000

Padişahın ihsanı olan ilk yardım parası ile kermes hâsılatından elde edilen paralar Çeşme, Urla ve Karaburun kazalarındaki köylere dağıtılırken, konser hâsılatından elde edilen paralar sadece Çeşme ve Urla kazalarında dağıtılmıştır. Padişahın ihsanı olan yaklaşık 250.000 kuruştan kaç afetzedeye ne oranda dağıtıldığı bilinmemektedir. Konser hâsılatından 25 yerleşim biriminde 3879 afetzedeye 60'ar kuruştan 232.728 kuruş dağıtılmıştır. Kermes hâsılatından ise 36 yerleşim biriminde 5936 kişiye 40'ar kuruştan 237.440 kuruş dağıtılmıştır. Yukarıdaki tablolardan anlaşılacağı üzere üçüncü nakdi yardımda afetzedelerin her birine dağıtılan nakit miktarının az olduğu, ancak daha fazla yerleşim birimini ve afetzedeyi kapsadığı görülmektedir. Ayrıca kermes hâsılatının gösterildiği sütunlar incelendiğinde, Çeşme kazasındaki köylerde nakdi yardım dağıtılan kişilerin sayısında azalma, Urla'da ise genel itibariyle bir artış olduğu görülmektedir.

Ayrıca üçüncü yardım dağıtımında depremden zarar gören Alaçatı'daki Aghios Nicola Manastırı'na 34.800 kuruş (174 mecdiye) yardım edilmiştir. Bu arada Merceiner, İzmir'de yabancılar tarafından kurulan komisyonun başkanlığını yapan M.W. Heintz'den teslim aldığı 2940 kuruşun 2400 kuruşunu Çeşme'deki Rum topluluğunun depremde ağır hasar gören bir okulunun tamiri için tahsis etmiştir.

Afetzedelere yapılan toplam yardım miktarı hakkında Süleyman Bey'in 8 Mart 1884 tarihinde merkezi hükümete gönderdiği yazı genel bir bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu yazıda Süleyman Bey, Padişah tarafından ihsan buyrulan 250000 kuruş ile konser ve kermes hâsılatı olarak gönderilen 450.000 kuruşun toplamı olan 700.000 kuruşun (7000 liranın) ve 10.000 kuruşluk elbisenin kendisine verilen talimat-ı mahsusa ile adilane bir surette Çeşme ve Urla'daki afetzedelere dağıtıldığını bildirmiştir. Bunlara diğer yardım kuruluşlarında toplanarak dağıtılan paralar da eklendiğinde afetzedelere dağıtılan paranın toplam miktarının 800.000 kuruşa (8000 liraya) yaklaştığı söylenebilir¹³¹.

F-Madalyalar ve Teşekkürnâmeler

Afetzedelerin iskânında, yardım toplanmasında ve dağıtılmasında gayret göstererek maddi ve manevi destekte bulunanlar, birtakım ödüllendirmelerle onure edilmişlerdir. Afet yönetiminin başında bulunan Aydın Valisi Naşid Paşa 25 Kasım 1883 ve Miralay Süleyman Bey 19 Aralık 1883 tarihili arızalarında, afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla

¹³¹ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

fedakârca çalıştıklarını ve büyük gayret gösterdiklerini belirttikleri memur ve halktan birçok kişinin rütbece terfi ettirilmesini ya da bir nişanla onurlandırılmasını talep etmişlerdir.

Nişan alan kişinin devlete ve rejime karşı iyi niyetler besleyeceği düşüncesiyle nişan dağıtmayı geleneksel hali getiren ve “*iktidarının bir sembolü*” olarak gören II. Abdülhamid¹³², bu doğrultuda Vali Naşid Paşa'nın listesinde bulunan çok sayıdaki kişiye nişan dağıtmıştır. Merkez Mutasarrıfı Ragıb Bey, Mektubcu Hüseyin Hilmi Efendi, Merkez Mutasarrıflığı Tahrirat Müdürü Fuad Bey, Tahrir ve Vergi Müdürü Ali Efendi, Pasaport Müdürü Hayri Bey, Meclis-i İdare azalarından Hacı Ahmed ve Hacı Mehmed Efendiler, Ticaret Mahkemesi İkinci Başkanı Mehmed Efendi, İzmir muteberanından Ispartalı Ohannes ve George Roubli Efendiler, Çeşme Belediye Reisi Rodaki Efendi, Çeşme Yardım Komisyonu azalarından Hacı Ahmed, Şerif ve Nikolaki Efendiler ile İzmir halkından Uzun Hacı Efendi nişan verilen kişiler arasındadır. Bu kişilerden Merkez Mutasarrıfı Ragıb Bey ve Mektubcu Hüseyin Hilmi Efendi aynı zamanda rütbece terfi ettirilerek de taltif edilmişlerdir¹³³.

Süleyman Bey'in, 19 Aralık 1883 tarihli arızasında rütbelerinin terfiini veya nişanla taltif edilmelerini istediği kişiler ise Aydın vilayeti Merkez Mutasarrıfı Abdullah Ragıb Bey, Vilayet Evkaf Muhasebecisi İsmail Hakkı Efendi, Hazine-i Hassa memurlarından Mehmed Arif Efendi, Mabeyn-i Hümayun-ı Mülükâne Umûm Muhâberât müfettişliği ikinci kâtibî İbrahim Lütfî Bey, Hazine-i Hassa-i Şahane ikinci veznedarı Hacı Ahmed Efendi, Aydın vilayeti evrak müdürü muavini Hüseyin Efendi, Yeni Foça Nahiyesi Müdürü Musa Remzi Bey, Çeşme kazası Tahrirat Kâtibî Sadık Efendi, Çavuşân-ı Hazret-i Şehriyâriden Ahmed Çavuş'tur. Aydın Valisinin listesinde olması sayesinde Merkez Mutasarrıfı Ragıb Bey'in taltifi erkenden gerçekleşmişse de listede isimleri bulunan diğer kişilerin taltifinde bir gecikme yaşanmıştır. Gönderdiği listedeki kişilerin taltif edilmesinde ısrarcı olan Süleyman Bey, henüz isteğinin gerçekleşmemesi üzerine 30 Aralık 1883 ve 29 Ocak 1884 tarihinde iki arıza daha göndermiştir.

Padişah tarafından nişan-ı âli madalyası ile onurlandırılan kişilerden birisi de elçi eşlerinin düzenlediği konser hâsılatının dağıtımında vazife üstlenen Bank-ı Osmanî başkâtibi Mösyö La Fontaine olmuştur¹³⁴. La Fontaine Padişah adına sarayda Yaver-i Ekrem Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından kabul edilmiş ve kendisine imtiyaz nişanı madalyası takdim edilmiştir¹³⁵.

Bu arada Urla ve Çeşme afetzedeleri, kendilerinin Padişahın ihsanına nâil olmaları, iaşe ve iskânlarının sağlanması sebebiyle iki ayrı teşekkürnâme kaleme alarak Mabeyn-i Hümayun Başkitâbeti'ne göndermişlerdir. Ayrıca bu teşekkürnâmelerde, kendileri için büyük ihtimam gösterdiklerini belirttikleri Süleyman Bey, Kaymakam Arif Efendi, Talat Bey ve bazı memurlardan övgüyle bahsetmişlerdir¹³⁶. Çeşme Meclisinden Aydın Valiliğine 11 Aralık 1883 (29 T.Sani 1299) tarihinde gönderilen bir mazbatada ise Salih Paşa ile maiyetindeki subay ve askerinin gece gündüz demeden, büyük fedakârlıklarla afetzedelerin iskân ve iâşeleri için çalıştıklarını belirterek, başta meclis heyeti olmak üzere bütün afetzede halkın, kendilerine minnettar olduklarını bildirmişlerdir¹³⁷.

¹³² Deringil, *a.g.e.*, s. 54.

¹³³ BOA., İ.DH., 906/72024, 17 Ra 1301/16 Ocak 1884.

¹³⁴ BOA., Y.PRK.BŞK., 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

¹³⁵ *The Eastern Express*, Vol 3, sayı 52, 26 Aralık 1883.

¹³⁶ BOA., Y.MTV., 97/13, 12 Ra 1301/11 Ocak 1884.

¹³⁷ BOA., DH.MKT., 1343/12, 1 Ra1301/31 Aralık 1883.

Sonuç

Resmi kaynaklara göre 59 kişinin hayatını yitirmesine, 200-250 kişinin yaralanmasına, 10 köyün tamamen harap olmasına, 6153 evin yıkılmasına ve 25-30.000 kişinin evsiz kalmasına sebep olan bu deprem Çeşme kentinin tarihinde tanık olduğu en büyük depremdir. Ana sarsıntıdan önce öncü sarsıntıların yaşanması can kaybının minimum düzeyde kalmasını sağlamıştır. İki buçuk yıl arayla yıkıcı nitelikte iki büyük deprem yaşayan Çeşme kenti sakinlerinin korku ve endişe dolu yaşamları artçı şokların kesildiği 1884 yılının Mart ayına kadar devam etmiştir.

Osmanlı merkezi ve mahalli hükümetleri, Çeşme ve Urla depremi sonrasında başarılı bir afet yönetimi örneği sergilemiştir. Afet yönetiminde merkezi hükümet tarafından özel olarak görevlendirilen yetkililer, mahalli yönetime nazaran daha etkin rol üstlenmişlerdir. Merkezi hükümet tarafından görevlendirilen yetkililer, mahalli hükümet temsilcileri ve afet bölgesindeki dini temsilcilerinin birbirleriyle uyum içerisinde ve gayretle çalıştıkları görülmüştür. Kereste tedarikinde yaşanan gecikmelere rağmen 25 gün gibi çok kısa bir sürede barakaların inşasının tamamlanarak 25-30.000 civarındaki afetzedenin barınma problemlerinin çözülmesi yadsınamayacak bir başarı olmuştur. Ayrıca aynı ve nakdi yardımların bir koordinasyon dâhilinde tek elden dağıtılması depremzedeler arasında adil bir paylaşımı sağlamıştır. Bu arada Sultan II. Abdülhamid, özel temsilcisi olarak gönderdiği Yaver Miralay Süleyman Bey vasıtasıyla verdiği mesajlar ve özel hazinesinden dağıttığı önemli miktarda para ile afetzede tebaasının yanında olduğunu hissettirmiştir.

İstanbul, İzmir ve Midilli ile yurtdışında Londra gibi bazı kentlerin halkları kurdukları komisyonlar vasıtasıyla depremzedeler için para ve elbise toplamışlardır. Özellikle Aydın Valisi'nin İzmir'de kurduğu komisyon ile Sultan II. Abdülhamid'in teşvikiyle büyükelçi eşleri tarafından İstanbul'da kurulan yardım komisyonu büyük miktarda yardım toplamayı başarmıştır. Diğer taraftan bazı yabancı hükümetler ile Osmanlı coğrafyasında ticaret yapan yabancı şirketler de Çeşme ve Urla afetzedelerinin yardımına koşmuştur. Öyle anlaşılıyor ki Çeşme ve Urla depremzedelerinin yaralarının sarılması meselesi, insanlar ve hatta devletler arasında dayanışmaya katkı sağlamıştır. Özellikle elçi eşlerinin giriştikleri yardım faaliyetleri 1880'li yıllarda ülkeler arasındaki soğuk siyaset havasının biraz olsun dağılmasına vesile olduğu söylenebilir.

Çeşme Meclisinin mazbatasında, dönemin gazetelerinde, İzmir'de görev yapan İngiliz konsoloslarının raporlarında devamlı surette vurgulana geldiği üzere deprem bölgesinde görev yapan yetkili kişiler ve diğer memurlar, kapasitelerinin çok üstünde bir enerji ve gayret göstererek büyük övgüye layık olmuşlardır. Nitekim afet yönetiminde, afetzedelerin iskânında, yardım toplanmasında ve dağıtılmasında büyük gayret ve hizmetleri görülen memur ve halktan birçok kişi Padişah tarafından rütbe terfii ya da nişan-ı âlî ile onurlandırılmıştır.

Kaynakça

A-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrâkı (DH.MKT.), 1333/43,29 Z 1297/2 Aralık 1880; 1343/12, 1 Ra 1301/1 Aralık 1883; 1347/100, 22 L 1302/4 Ağustos 1885.

Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı (HR.TO.); 527/45, 18 Ekim 1882; 527/46, 24 Ekim 1883.

İrade, Dâhiliye (İ.DH.), 897/71324, 22 Z 1300/24 Eylül 1883; 897/71333, 21 Z 1300/23 Ekim 1883; 900/71543, 4 M 1301/5 Kasım 1883; 906/72024, 17 Ra 1301/16 Ocak 1884; 935/74061, 5 S 1302/24 Kasım 1884; 947/74927, 22 C 1302/8 Nisan 1885.

Yıldız Sadâret Husûsi Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS.), 175/10, 9 M 1301/10 Kasım 1883; 175/13, 11 M 1301/12 Kasım 1883; 175/34, 19 M 1301/20 Kasım 1883; 180/54, 21 S 1302/10 Aralık 1884; 197/4, 1 Ra 1304/28 Kasım 1886; 230/6, 2 Ra 1307/27 Ekim 1889.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı (Y.MTV), 97/13, 12 Ra 1301/11 Ocak 1884.

Yıldız Perâkende Evrâkı Arzuhal ve Journalleri (Y.PRK.AZJ.), 12/9, 1304/30 Eylül 1886-18 Eylül 1887.

Yıldız Perâkende Evrâkı Başkitabet Dairesi Maruzâtı (Y.PRK.BŞK.), 8/48, 10 Ca 1301/8 Mart 1884.

Yıldız Perâkende Evrâkı Posta Telgraf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.PT.), 1/33, 30 Z 1297/3 Aralık 1880; 1/76, 1298/4 Aralık 1880-22 Kasım 1881.

The National Archives (TNA-İngiliz Ulusal Arşivi)

Foreign Office (F.O.), 78/3539; 195/1453, No 43, 5 Kasım 1883; 78/3539; 195/1453, No 44, 26 Kasım 1883.

B-Gazeteler

The Eastern Express

The Constantinopole Messenger

Tercüman-ı Hakikat

Hizmet

Ahenk

C-Tetkik Eserler

Aktepe, Münir, “Çeşme”, *DİA*, c. VIII, TDVY, s. 287-288.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi.

Ayhan, Esra-Esen Alsan-Nusret Sancaklı- Balamir Üçer, *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu, 1881-1980*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988.

Câvid, İbrahim, *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi (Hicri 1308)*, Haz. Murat Babuçoğlu, Cengiz Eroğlu, Abdülkerim Şahin, TTK Yayınları, Ankara 2010.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2007.

Gezgin, İsmail, *Tarih Boyunca Çeşme*, Şenocak Yayınları, İzmir 2009.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler, Ed. Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Pınar Nuriye-Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1952.

Soysal, H-Kolçak Sipahioğlu-D.Altınok, *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu (MÖ.2100-MS. 1900)*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 1983.

Tekindağ, M.C. Şehabettin “Çeşme”, *İA*, c. III, s. 386-389.